

ספרים

מיכאל שלי

קורא הנדחף תועה ומתלבט במבוך פרשת החיים, הזוויות החוזרות וקטעי-הזכרונות— שמגיש לו, בכשרון רבירושם, עמוס עוז ברומן החדש "מיכאל שלי"— עט על סיומו כמוצא שלל רב ופורק מעליו את המבוכה, הסיוט והזעם, בקביעה כי הגיבורה היא מסורפת שיש להחיש לבית-המשוגעים לתועלתה של החברה כולה, שהיא עורגת לכליונה בידי אויבי-היומיום שלה, מאמץ הפיענוח של סתומות היראוריה והזויתיה של גיבורת הרומן— חנה גונן-גרינבאום— הנסיון לאחות את קרעי הפרטים האוטוביוגרפיים שאותם היא רושמת בסיקחון אך בערבוביה, ויותר מכך הרעיון המתבקש בסיומו-שיאו של הרומן, המשול להתפרצות-געש מהממת וצפויה כאחת, עשויים להסיח את תשומת-הלב מן ההישג הספרותי הוודאי של עוז, ושל הספרות העברית הצעירה, כי עיקר הישגו של הרומן, כך נראה לי, אינו דווקא תשבץ המשמעותות הפסיכולוגי, התובע עיון מדוקדק לעצמו, אלא התיאור המשכנע של נתח חי מן ההווה הישראלית בשנות ה-50, על מגוון טיפוסיה המוכרים כל-כך, המעוצץ בים כאן כדמויות חיות ושלמות; ובעיקר תיאורה של ההווה הירושלמית, העיר, שכר נותיה ותושביה, שהם כאן גם רקע חיצוני וגם חלק מן המהות הנפשית. עמוס עוז אינו נרתע הפעם מקרוא לדברים בשמם, מלתאר נופים, שכונות ורחובות קיימים, מלהזכיר דמויות היסטוריות אמיתיות.

גם לעלילה החיצונית, המופיעה בהפסקות הקצבות של ההזיות והזכרונות, קיום חי בפני עצמו, לא רק כמסגרת לעלילה הפנימית. מעידה על כשרונו הסיפורי של עוז

• עמוס עוז: מיכאל שלי; עם עובד / ספריה לעם, 1968; 198 עמ'.

דווקא היכולת לעצב, עד לפרטי-הפרטים, את המסגרת המשפחתית הנדושה כל-כך של בני-זוג המשעממים זה את זה: חוקר גיארי לוגיה ועוזרת-לנגנת, שנפגשו בדרך-מקרה, וכמו בדרך מקרה נישאו וילדו ילד, והם חיים זו בצד זה עשר שנים.

הישג חשוב לא-פחות שראוי להזכירו הוא ההישג הלשוני. אם בשני ספריו הקודמים נצמד עוז בשקיקה אל המלה ההדורה והמהדהדת הגה לשונו של הספר שלפנינו— כמת בקש מדרך כתיבתה של נפש סעורה שרוי דים בה זכרונות ותשוקות עוממים ועם זאת היא משכיחה וחדת-עין וביטוי— היא פשוטה, חיה ושוטפת. יתר על כן: המשפטים הקצרים, הקצובים, כמו ממריצים את הקריאה ומתגעשים לפרקים לפרקים בקצב המזכיר גלים העולים זה על-גבי זה בהסתערם להתנפץ אל חוף. כך צמד תאומי-החבלה הערביים, שהיא עורגת לבואם המשחרר: "חי ורוחש יבוא יטיח אותי ארצה ירוס אל תוך גופי ינתם ואני אשיב צעקה אהיה שטופת אימה וקסם ותענוג אזעק אבער אמוץ אותו ערפדית ספינה טרופה חגה שיכורה אהיה בלילה בבור או אלי, אשיר אגעש אצוף אהיה מוצפת אהיה סוסה מקציפה רוחפת בלילה יקלחו המים להציף את ירושלים השמים יהיו נמוכים עננים באדמה יגעו והרוח תשתגע בעיר" (ע' 148).

לא כאן המקום לתאר את קורות-חייה של חנה גונן-גרינבאום, על סתומותיהן ופרטיהן. המחפש בהם את פשר מצבה הנפשי, ראוי לזיכור משפט החזר-ונשנה מפי חנה ומיכאל: "אנשים צריכים להיותה מאד כשהם משתמשים במילה סיבה..." (ע' 131). אלה חייה של מעין מאדאם בובארי, אינטלקטואלית ומודרנית, המתנהלים במסלול שיגרתו וחדגוני ואינם מזכים אותה אפילו בעלילת-אהבים אחת, מלבד אהבתו הבתולית של בן השכנים הכותב לה שירים; שאינה מוצאת קשר אל משפחתה ושכניה, המתרחקים ממנה יותר ויותר, ואינה מוצאת סיפוק בחיי-גישור-איה. אולם היא עצמה ביקשה חיים כאלה, עם בעל סבלן וסלחן השקוע במחקרו היבשני: "אני לא ביקשתי לי גבר פרא. ומדוע

רתה ומורכבותה. מאורעות ילדות ומלחמה הרחיקו ממנה את התאומים, את שנות־חייה היפות ביותר, את רגעי הסיפוק והריגוש היחידים, והיא משתוקקת אל אותם ימים. לא ההזיות ולא המלים אינם מסייעים לה להיחלץ מטבעת־החנק הסוגרת אליה; "אכל לא רק מלים נותרו לי. עדיין יש בכוחי להסיר מעול גדול, להסב את דלתות הברזל. לשלח לחפשי שני אחים תאומים. יחליקו לפשוט בשמי על־פני מרחב הלילה. אני אשסה אותם... ואז, לפתע ולא לפתע, תרעם אבחת התפוצצות עמומה. ריצוד־אור יבליח באופק המערבי. קרעי הדים נמוכים יתגלגלו בנקרות־ההר. והתפרצות של צחוק שזתת. עז וסוהף זמרטיט... ועל מרחבים גדולים תרד שלנה קרה" (ע' 198). השיבה וההצלה תבואנה במפולת; בקריסת חומות, בהרס הסביבה כולה; בטירוף של שכרון־חושים מסעיר ומענג ומכאיב.

אפשר להתווכח עם המחבר ויכוח פובליי־ציסטי־עיוני, אם התרון שמצא יאה לימים אלה במיוחד; אך אין טעם. כמדומה, לפש־פש אחר הזדהותו שלו עם גיבורת הרומן. מנקודת־מבט ספרותית, "מיכאל שלי" הוא אחד ההישגים החשובים של הספרות העבר־רית הצעירה וציון־דרך בכתיבתו של עמוס עוז.

ש. י.

מכתב בחולות

אחד מקבצי הסיפורים הטובים ביותר שראו אור לאחרונה הוא, בלי כל ספק, "מכתב בחולות" של ישעיהו קורן. אך הרצנויה העברית פסחה עליו כדרכה. על־הרוב מחוסר השגה או פשוט משום שלכותב לא היו כנראה הקשרים הדרושים, והספר נשאר מו־נח בארונות־הברזל של עורכי המוססים של העתונות היומית. ישעיהו קורן הוא מספר בוגר, בעלי־יכולת,

* ישעיהו קורן: מכתב בחולות; הקיבוץ המאוחד, 1968; 168 עמ'.

אני ראויה למועקה" (ע' 40). מפלט מפני עולם משעמם ומחניק זה שמסביבה, הרחוק וזר לה, הם הזיות ורשימת־הקורות. אותה כתיבה היא אמצעי לשיחורור מן המועקה, היא נלפתת אל הזכרון והמלים "כפי שאדם נצמד אל מעקה גבוה" (ע' 59). היא יודעת כי מחיצה קרה ובלתי־חדירה חוצצת בינה לבין האחרים, אולם רצונה שתהיה זו מחיצה של זכויות שקופה שאפשר לצפות מבעדה בכל ולהבין הכל. ניתוק זה לא הקהה את חושיה; אדרבה, הוא חידד אותם והעניק לה רגישות לפרטי־פרטים, אף לאירועים פעוטים, חסרי־משמעות לכאורה. "דומים ודומים הימים. מאומה אינני שוכחת. לא אפקיר גם גרגר לציפירני הזמן הקר. אני שונאת אותו. כמו הספה, הכורסאות והווילונות גם הימים הם גיוונים רכים של צבע אחד"; וכך היא מגלה פתאום כי בדברים הנחים, שלמים־לכאורה, עוברת זרימה פנימית סמויה המשנה אותם בעקיבות ובהתמדה. מצד שני, השקיעה בעור־לם־ההזיות היא כנפילה למשכב. מפעמת בה התשוקה להיות חולה אנושה, כמו שהיתה פעם בימי־הילדות. "כאשר החלמתי בסוף החורף ידעתי טעם גלות. אבדה לי אלכימיית הכפשים, סגולתי לצוות על החלומות שיוסיפו לשאת אותי אל מעבר לקו היקיצה. עד עתה חשה אני כטעם מפולת בכל יקיצה. ואני לועגת לעצמי על הערגה העמומה להיות חולה מאד" (ע' 17). בהזיותיה, הלוקחות אותה אל ארצות ונופים רחוקים של סיפורי־הרפתקת וקסמים, מושל בחווקי־ד זכר התאומים הערביים, חליל ועוזו, ידידי־ילדו־תה.

בנקודה זו ראוי להרחיב מעט את הדיון, שהרי עתידה היא להסב אליה הרבה תשומת־לב. כשלעצמי איני סבור שחנה גונן באה ליצג קבוצה חברתית מסוימת בחברה הישר־ראלית, שחבריה, העומדים מול סתירה אכזר־רית שבין אידיאלים גדולים ומציאות הקיים, נוטים, בסופו של דבר, להרס עצמי ולאומי. אילו כך היה הדבר ודאי שומעים היינו מפי הגיבורה דיבורים מפורשים, פחות או יותר, שעניינם פוליטי. בעייתה היא בעיה אישית־עצמית, שפתרונה קיצוני כל־כך משום חומ־